

Bildningstankens pedagogiska kraft

Inledning

Den pedagogiska diskussionen i Sverige lider av en polarisering mellan vad som brukar kallas katederundervisning eller förmedlingspedagogik, och reformpedagogik eller progressivism. Den motsättningen är både gammal och ny. Flertalet pedagogiska tänkare i historien kan i vid mening sägas formulera sig i linje med reformpedagogiska strömningar, ofta i uttalad opposition mot skolsystemets organisation, ibland kallad ”skolans grammatik”, med regler inskrivna i själva strukturen av vad en skola är. Reformpedagoger hävdar elevens eller deltagarens preferens i form av dennes erfarenhet, intresse och motivation, framför förmedlingspedagogikens tonvikt på stoffet, innehållet eller läroplanen. I vår tid har detta även blivit till en skillnad i utbildningspolitik. Skolsystemet har att leva upp till internationella standards som Pisa- och Pearls-mätningar genom jämförelser mellan nationerna. Policy blir alltmer dominerande i bilden av skola och utbildning, alltmedan de som arbetar praktiskt, lärare och deltagare blir allt tystare. Vad som ytterligare nu polariserar den pedagogiska diskussionen är debatten om ”faktaresistens” eller ”fake news”, som bland annat vägrar att acceptera vetenskapligt bevisade klimatförändringar eller nyttan av vaccinationer. Mot denna ”tramputlösta” förnekelse av vetenskapligt konstaterbara fakta ställer sig försvararna av Vetenskap och evidensbaserad kunskap. Härmed kommer kritiken mot progressivismens subjektivistiska böjelser att tillta. Det ”det lösa tyckandet” har kommit att stå mot ”objektiva fakta”. Progressivismen riskerar att framstå som vetenskapsfientlig och kunskapsrelativistisk.

Under min tid som lärare inom olika former av vuxenutbildning har jag haft svårt att känna igen mig i någon av dessa renodlade strömningar. Under mitt första år som lärare på 1970-talet slog Freirepedagogiken igenom, för att efter

några år möta kraftfull opposition från det då nybildade "Föreningen för kunskap i skolan". Därifrån går det att följa trådarna till främst det dåvarande Folkpartiets utbildningspolitik och Dagens nyheters vägran att anta artiklar som andas reformpedagogik. Den praktiska erfarenhet jag har av båda dessa renodlade förhållningssätt, den förmedlingspedagogiska och den reformpedagogiska, ger mig möjligheten att tänka något tredje, en hållning som förmedlar och hämtar det bästa ur dessa båda förhållningssätt. För att kunna formulera denna tredje hållning har jag haft stor användning av bildningsbegreppet som jag började studera när den pedagogiska striden var som hårdast.

Bildning

Begreppet bildning innefattar både en subjektiv och en objektiv dimension. I själva framväxten av bildningstanken kan vi se två moment, två olika delar som har olika ursprung. De vedertagna namnen på dessa båda är "bilda" och "bild", bilda som i skapa, forma, hur vi ständigt formas som människor - och bild eller förebild för hurdana vi ska bli när vi bildat oss. Översatt till flitigt använda formuleringar är bildning både en fri, oändlig process och en förebild, ett mål eller ett resultat, den ena subjektiv och den andra objektiv. Dessa båda delar av bildningsbegreppet utvecklas på olika sätt genom historien, så att i vissa skeden dominerar den fria processen och ibland förebilden, målet eller resultatet. Historiskt avläst verkar bildning som företeelse mest dynamiskt i samhälle och kultur när det råder en god balans mellan dessa båda. Det innebär att det subjektiva och objektiva finns där hela tiden och att arbeta med god bildningspedagogik innebär att växla, att spela mellan det subjektiva och det objektiva. Det innebär också att kunskap är subjektiv i en dimension genom att en människa måste ha tolkat och förstått kunskapen, och att kunskap samtidigt kan vara objektivt given genom vetenskapen och det kulturella arvet.

Kunskap och information

Det har sagts av många att kunskap är något annat än information. Kunskap är transformerad information som gjorts av en människa. Bildande kunskap är personligt integrerad så att vi gjort den till vår kunskap, som en förutsättning för att kunna använda den i praktiken och skapa mening. Polemiskt heter det i samtida debatt att ”faktaresistens ska bemötas med fakta”. Det räcker inte. Har inte en människa förstått informationen eller givna fakta så förblir det information. För att förstå behöver en människa ta del av olika perspektiv på den sak, det fenomen som denne ska tillägna sig. Detta för att själv kunna ta ställning och kritiskt bilda sig en uppfattning och en självständig mening, mitt i mångfaldens kaos. Pedagogiskt sett är uppgiften att omskapa information till kunskap och i förlängningen bildande kunskap. Med en konstruktiv användning av bildningsbegreppet som både subjektivt och objektivt gör man det genom att pendla mellan olika kriterier för sanning som finns i vetenskapen och de subjektiva tolkningar som görs av den existerande kunskapen.

Den kraftfullaste kritik vi kan ta del av mot den traditionella förmedlingspedagogiken är ett kapitel i Ellen Keys *Barnets århundrade* (1900) ”Själamorden i skolorna”. Här kritiserar hon det lärande som endast skapar ”papegojpladder” och inte rustar människor för livet. Det är i det ljuset vi kan se hennes nära nog sönderciterade utsaga, att ”bildning är vad som finns kvar när vi glömt vad vi lärt”. Flertalet av banbrytarna i tidig svensk folkbildning var av den meningen, vilket kom att få en renässans på 1970-talet. Vad som ändå har större betydelse för debattklimatet nu är de uttryck progressivismen tog sig, med Paulo Freires *Pedagogik för förtryckta* som ledande bok. Det innebar en politisering med vänsterpolitiska förtecken och en uppgörelse med hävdvunna auktoriteter. Polarisering innebär att en pol föder en annan. Skaparna av kunskapsrörelsen var socialdemokrater av den gamla stammen och anhängare av en upplysningstradition som satte arbetet och vetenskapen i högsätet. Deras

reaktion på ”flummet” uppstod inom folkhögskolan spred sig ut i det allmänna skolsystemet. Idégivaren, metodiklektorn Arne Helldén som skrivit flera böcker i upplysningens anda, fick en helsida på Dagens nyheters ledarsida och efter en tid blev kunskapsrörelsens budskap förankrad i en liberal tradition och blev stoff till Folkpartiets utbildningspolitik.

Bildningens återkomst

Ungefär vid den tiden, i början av 1980-talet, upptäckte jag genom mina idéhistoriska studier bildningsbegreppets pedagogiska potential. Men att säga något tredje vid en stark polarisering är mer än svårt. En mätare nu på debattklimatet är att det ännu inte går, till stor del beroende av den internationella konkurrensen. Det finns många lärare som arbetar med insikten den dubbla insikten om det subjektiva och det objektiva i praktiken, medan den officiella debatten går i sina egna mediala spår.

Hur ser då relationen ut mellan subjekt och objekt, den som ska lära in något och den kunskap som ska inhämtas? Många skulle säga att de inte går att strikt skilja åt, utan att de är tätt sammanbundna med varandra. Med ett fenomenologiskt betraktelsesätt är medvetandet och fenomenen redan från början integrerade i varandra. Människans medvetande är här aldrig oskrivet som en empiristisk uppfattning säger oss, utan från början och ständigt fyllt med ett innehåll. Människa och värld hänger samman. Detta tänkande började i matematiken och har sedan använts i otaliga analyser av lärande och kunskap. En vanlig gren inom pedagogiken är den som utgår från människans livsvärld, den värld vi lever i och tar för given och naturlig. Ur den här kontinentala traditionen som skiljer sig från den anglosaxiska, formuleras under 1900-talet en tolkandets och förståelsens tänkande. Här utgår man ifrån att människan är ”nedsänkt i världen”, så att vi är hänvisade till att tolka den utifrån den värld vi är födda in i och är ett med.

Bildning som resa

I den traditionen skapas en tanke om bildning som jag kallar bildning som resa, eller ”utfärd och återkomst”. Utgångspunkten är det vi är hemma i, bekanta md, dät vi känner igen världen och oss själva. När vi möter något främmande, en ny kunskap, en människa, en värld som vi inte är hemma i, så gör vi en utfärd, genom att vi öppnar oss för en tolkning av det vi möter. Att öppna sig innebär att vi sätter oss själva på spel för att kunna förstå en annan människa, eller det som är främmande. Det obekanta vi möter tolkar vi utifrån vad som redan är bekant för oss. Resan består i denna utfärd och en återkomst, för väl tillbaka har vi gjort det tidigare obekanta mer känt för oss. Så tolkar vi och förstår världen. Detta är en bildningstanke, som innefattar en pedagogisk grundsyn. ”Att se det främmande i det egna och att göra sig hemmastadd i det främmande” är den klassiska devisen för den tanken.

Den pedagogik som kan växa fram ur en sådan tanke är dialogens. Dialog kan betyda flera olika saker. Här betyder den att vi i ett samtal där vi gemensamt ska söka förstå något nytt och främmande, eller om något vi inte är överens om, utgår från de tolkningar som var och en har som deltar i samtalet. Alla lyssnar lyhört till varandra och den som är mer bekant med själva saken kanske säger lite mer. Det centrala är att alla är med och förstår och delger sin syn på saken. Samtalet kan leda till samförstånd, men det kan också ge upphov till konflikter om hur själva saken kan förstås.

Att förstå och tillägna sig

Termen för att någon gjort informationen eller kunskapen till sin kunskap är tillägnelse. Man tillägnar sig ett stoff genom att förstå, men förståelsen är aldrig färdig, den leder bara till ny förståelse, som är annorlunda än den förra.

Förståelse och bildning är så processer som ständigt pågår hos människor. De

pågår och har alltid pågått. Men på samma vis som en enskild människa ständigt bildar sig genom att söka förståelse av världen och sig själva, så är det gemensamt för alla människor. Vi kan säga att enskilda människor bildar sig genom att ta del av och tillägna sig mänsklighetens samlade erfarenheter. Det utrymme av erfarenheter som finns inrymda i det vi kallar kulturellt arv, kan varje enskild människa ta del av. Den stora och svåra frågan är bara vilka dessa erfarenheter är och om de är samma för alla människor, det vi kallar kulturellt arv och traditioner. Men är dessa gemensamma för alla människor? Vi vet att det inte är så. De är delade beroende av sociala och kulturella skillnader.

Redan när den svenska folkbildningsrörelsen växte fram hävdade några att arbetarklassen har ett eget kulturellt arv som inte är borgerlighetens. Mot det hävdade de ledande företrädarna för en allmän folkbildning att alla skulle ha tillgång till mänsklighetens främsta skapelser, i första hand i form av litteratur och konst. När nu bildningen återkommer i vår tid är frågan mer rörande olika kulturella tillhörigheter. En högst vanlig form som bildning uppträder på i vår tid, är olika former av en litterär kanon. När svensk högskola sökte åstadkomma bildning på 1990-talet var amerikanska college en förebild, introducerat av en amerikansk lärare. Han satte upp listor på vilka böcker ur den stora litteraturen som skulle läsas av studenterna. Den tolkningen av bildning som kanon finner ett flertal varianter i massmediala presentationer. I det fallet kan vi säga att bildningssträvan utgår från det objektiva. En lärare med reformpedagogisk inriktning skulle snarare söka böcker som kan tala till respektive elev eller deltagare, med syfte att få igång ett läsintresse. En erfarenhet av kanonlistor är att det är för främmande för många att börja med ”den stora litteraturen”. Det finns alltid en kanon i form av litteratur som överlevt genom sekler och som skapats i vår tid, men den tillägnas olika för olika människor med olika kunskaper. Den pedagogiska konsten består i att rätt pendla mellan det subjektiva och det objektiva. Inspiration till det kan vi hämta i studier av

bildningens olika möjligheter. Så kan vi komma förbi och bakom en ofruktbar polarisering mellan två till synes oförenliga riktningar.

Bernt Gustavsson